

Stop Wapenhandel

Fossiele oorlog, wapenhandel en klimaatverandering

Wendela de Vries, september 2019

Inleiding

Dat klimaatverandering invloed heeft op veiligheid is evident. Oorlogen hebben meestal meerdere oorzaken en klimaatverandering is een 'threat multiplier' die bestaande spanningen versterkt.¹ Krijgsmachten onderzoeken wat dit betekent voor hun taak en inzetbaarheid. Bijvoorbeeld voor hun taak als ordehandhaver, als klimaatconflicten uit de hand lopen.

Het definiëren van klimaatverandering als veiligheidsprobleem heeft echter consequenties voor het soort oplossingen dat gezocht wordt. En voor budgetkeuzes. Zoals het '*versterken van veiligheidsinfrastructuur in derde landen*' een apart doel voor ontwikkelingssamenwerking is geworden, ten koste van meer traditionele ontwikkelingsdoelen als onderwijs², zou ook 'klimaatveiligheid' een apart doel voor klimaatbeleid kunnen worden, ten koste van investeringen in een duurzame economie. De wapenindustrie, die voortdurend op zoek is naar nieuwe afzetmarkten, ziet hier nu al mogelijkheden.

Daarbij moet de betrokkenheid van krijgsmachten zelf bij het ontstaan en in stand houden van klimaatverandering ook in het debat betrokken worden. Onder meer Naomi Klein verwijst in haar nieuwste boek naar de krijgsmacht als klimaatvervuiler³. Verder verdedigen krijgsmachten onze op consumptie en fossiele brandstof gerichte economie. Overall ter wereld worden militairen ingezet bij de strijd om grondstoffen, met name fossiele brandstoffen.⁴

Als we streven naar klimaatrechtvaardigheid en de fossiele brandstofeconomie ter discussie stellen, ontkomen we er niet aan de vraag te stellen welke rol de krijgsmacht wel of niet moet spelen.

¹ https://www.cisl.cam.ac.uk/resources/publication-pdfs/ipcc-ar5-defence-briefing-web-en.pdf/at_download/file

² Wapens ondermijnen het ontwikkelingsbeleid.

<http://www.stopwapenhandel.org/sites/stopwapenhandel.org/files/militarisering%26ontwikkeling.pdf>

³ Naomi Klein. On Fire: The (Burning) Case for a Green New Deal. Simon & Schuster, 2019

⁴ Michael Klare. The Race for What's Left. Picador 2013

Krijgsmachten passen zich aan

Dat de Amerikaanse president Donald Trump klimaatverandering als risicofactor heeft laten schrappen uit de Amerikaanse National Security Strategy⁵ duidt op frictie tussen het Witte Huis en het Pentagon. Want de Amerikaanse krijgsmacht heeft juist ernstig last van extreem weer door klimaatverandering. Zo moesten tijdens orkaan Florence in 2018 dertig Amerikaanse marineschepen hun haven aan de oostkust ontvluchten om te voorkomen dat ze werden stukgeslagen. Bij bosbranden in Californië, ontstaan door extreme droogte en hitte, moest de landmacht in allerlei trainingskampen ontruimen.

Naar aanleiding van dit soort gebeurtenissen is in opdracht van het Congres een rapport geschreven over de effecten van klimaatverandering voor de Amerikaanse krijgsmacht.⁶ Daarin wordt de klimaatkwetsbaarheid geïnventariseerd van 79 militaire faciliteiten. Oplossingen variëren van versterkte damwanden bij marinehavens tot drijvende bodemplaten onder legerkampen op de smeltende permafrost in Alaska. Het meest kwetsbaar zijn de strategisch zeer belangrijke basissen op eilanden in de Stille Oceaan (“dichter bij Pyongyang dan bij Washington”), die worden bedreigd door toenemende orkanen en een tekort aan zoet water.⁷ Daarvoor is een oplossing nog niet in zicht.

Intussen maakt in Europa klimaatverandering vast onderdeel uit van militaire planning. In de EU Common Global Security Strategy⁸ wordt klimaatverandering al in 2003 een bedreiging genoemd voor veiligheid en stabiliteit van de Unie, zonder daar overigens conclusies aan te verbinden. Concreter is bijvoorbeeld de Franse Defence and National Security Strategic Review 2017⁹ waarin klimaatverandering als groeiend veiligheidsrisico wordt beschreven voor de Franse semi-kolonies in de Sahel (Niger, Mali, Mauretanië, Tsjaad), voor Zuidoost-Azië (Bangladesh en Pakistan) en voor de eilanden in de Stille Oceaan, waaronder Frans-Polynesië, voorheen testlocatie voor Franse atoombommen.¹⁰

Tijdens de recente informele ontmoeting van Europese defensie ministers stond klimaatveiligheid op de agenda naast cyberveiligheid, nieuwe defensietechnologieën en Europese defensiesamenwerking.¹¹ De ministers zoeken oplossingen voor klimaatdreigingen in technologieën als Kunstmatige Intelligentie, een visie die ongetwijfeld gesteund wordt door de wapenindustrie die hiervoor graag meer

⁵ <https://www.theguardian.com/us-news/2017/dec/18/trump-drop-climate-change-national-security-strategy>

⁶ Report on Effects of a Changing Climate to the Department of Defense
<https://www.documentcloud.org/documents/5689153-DoD-Final-Climate-Report.html>

⁷ <https://joop.bnnvara.nl/opinies/wie-beschermt-het-drinkwater-van-het-eiland-guam>

⁸ https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/pages/files/eugs_review_web_13.pdf

⁹ <https://www.defense.gouv.fr/layout/set/popup/content/download/520198/8733095/version/2/file/DEFEN-CE+AND+NATIONAL+SECURITY+STRATEGIC+REVIEW+2017.pdf>

¹⁰ <https://www.defense.gouv.fr/content/download/539178/9257163/file/Plaquette-DefClim-2018.pdf>

¹¹ EU defence ministers to discuss the future of defence cooperation in Helsinki. EU2019 press release. https://eu2019.fi/artikkeli/-/asset_publisher/eu-n-puolustusministerit-keskustelevat-helsingissa-puolustusyhteistyon-tulevaisuudesta?_101_INSTANCE_YCurs8qvI1NM_languageId=en_US

onderzoeksbudget krijgt, en het versterken van klimaatdiplomatie door uitbreiding van de European Defence Agency (EDA) en European External Action Service (EEAS). Met name onbegrijpelijk met betrekking tot de EDA, dat is gericht op het ondersteunen van Europese bewapening en wapenindustrie.¹² 'Klimaatveiligheid' lijkt hier vooral een gelegenheidsargument om te pleiten voor meer militaire technologie en Europese militaire samenwerking.

In de Nederlandse Defensienota 2018 komt het woord klimaatverandering niet voor, maar er zijn wel zorgen over 'natuurrampen (...) in het Caribisch gebied' en de 'instabiele veiligheidssituatie en conflict in de ring rond Europa: het Midden-Oosten, Noord-Afrika en delen van de sub-Sahara en West-Afrika.'¹³ De aandacht gaat dus niet primair uit naar de gebieden die het meest bedreigd zijn, maar naar de gebieden die een probleem kunnen vormen voor Europa.

Nederland ziet kansen

Vooraf voormalig Commandant der Strijdkrachten Tom Middendorp pleit sinds enkele jaren voor het aanpakken van de "grootste bedreiging van onze tijd". In zijn woorden leidt klimaatverandering tot "chaos, conflict en migratie. Kortom, investeren in klimaat is investeren in veiligheid!"¹⁴ Middendorp doet niet alleen een oproep tot het integreren van klimaatanalyses in strategische planning maar dringt ook aan op maatregelen die klimaatverandering moeten voorkomen. Ook veel burgers willen het onderwerp bovenaan de veiligheidsagenda zetten. In een internationaal onderzoek naar veiligheidsbeleving in 26 landen noemde in 13 landen een meerderheid van de respondenten klimaatverandering als de grootste bedreiging, nog voor ISIS, cyberoorlog of Rusland.¹⁵

Vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken is het Planetary Security Initiative (PSI) opgezet, een consortium van denktanks onder leiding van Clingendael, om kennis en bewustzijn te vergroten over klimaatverandering, duurzame ontwikkeling en veiligheid. De nadruk ligt op het ondersteunen van stabiliteit in kwetsbare landen die de schokken van klimaatverandering niet op kunnen vangen. Nederland heeft de aanbevelingen van het PSI meegenomen in beleid.¹⁶ Binnen de VN heeft Nederland met succes gepleit voor een sterkere institutionele verankering van klimaat- en watergerelateerde veiligheidsrisico's. Binnen het "Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration" wordt gepleit voor van gezamenlijke analyse van de gevolgen van klimaatverandering voor migratiebewegingen, ook in het belang van Nederland en Europa. Tevens komt er meer aandacht binnen het beleid van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking voor klimaat- en waterveiligheid. Zoals bijvoorbeeld in Mozambique, waar Nederlandse kennisinstellingen en adviesbureaus met het stadsbestuur van Beira werken aan het tegengaan van overstromingen; Nederland is hier

¹² <https://www.euractiv.com/section/climate-environment/opinion/an-eu-agenda-for-climate-security/>

¹³ Defensienota 2018 <https://www.defensie.nl/binaries/defensie/documenten/beleidsnota-s/2018/03/26/defensienota-2018/210318+Defensienota+definitief.pdf>

¹⁴ <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2016/11/20/middendorp-spreekt-zich-uit-voor-aanpak-klimaatverandering>

¹⁵ <https://www.statista.com/chart/10533/global-threats/>

¹⁶ <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vkvz7uejo7>

tevens behulpzaam bij financiering. Een flinke uitdaging: in 2019 werd Mozambique getroffen door een extreem zware tropische storm gevolgd door grote overstromingen. Ook wordt in het kader van het PSI ondersteuning gegeven aan klimaatbeleid in drie conflictgevoelige regio's: Tsjad, Mali en Irak.

De overgenomen aanbevelingen sluiten aan bij de visie van de regering dat ontwikkelingsbeleid vooral kansen moet geven aan het Nederlands bedrijfsleven; blijkbaar geldt dat ook voor klimaatbeleid. Wrang is dat Nederland tegelijkertijd steun verleent aan gaswinning door Shell in Mozambique.¹⁷ De prioriteit ligt niet bij klimaatbeleid maar bij Nederlandse economische kansen.

Klimaatmigranten en militaire inzet

Vrijwel alle militaire planners zijn het erover eens dat toenemende migratie het grootste veiligheidsprobleem is dat door klimaatverandering wordt veroorzaakt. Hele gebieden zullen onleefbaar worden en miljoenen mensen, met name uit armere delen van de wereld, zullen op zoek moeten naar een andere woonplaats¹⁸. Een deel van deze klimaatvluchtelingen zal kansen in het buitenland gaan zoeken. Een groot deel van de irreguliere migranten die Europa niet wil toelaten omdat het 'economische migranten' zijn, is tenminste gedeeltelijk klimaatvluchteling. Onder meer door het Europees Parlement wordt geprobeerd om een definitie van 'klimaatvluchteling' vast te stellen. Maar makkelijk is dat niet, want ook voor migratie geldt: klimaat is een 'multiplier' en als oorzaak nauwelijks te isoleren.¹⁹ Wel kunnen onderzoeksmodellen een relatie aantonen tussen klimaatverandering, conflicten en migratie.²⁰

De rijke landen, de voornaamste veroorzakers van klimaatverandering, proberen met een beleid van muren en bewakingstechnologie migranten buiten hun grenzen te houden. De muur die Trump wil bouwen aan de zuidgrens van de VS is daarvan een extreem voorbeeld; de komst van migranten uit Latijns-Amerika wordt mede gedreven door voedselonzeekerheid ten gevolge van klimaatverandering.²¹ Ook Europa investeert veel in het afsluiten van grenzen. De Europese markt voor grensbewakingstechnologie, die vooral wordt bediend door wapenbedrijven als Airbus, Leonardo, Safran en Thales, groeit op dit moment met ongeveer 8% per jaar.²² Het budget van het Europese grensbewakingsagentschap Frontex steeg van €143 miljoen in 2015 tot €322 miljoen in 2020. Er zijn ook Europese militaire operaties voor grensbewaking, soms in samenwerking met de NAVO. Nederland levert marineschepen, kustwachtvliegtuigen en marechaussee aan Frontex en traint onder meer de Libische kustwacht in het onderscheppen en terugsturen van migranten, die in Libië onder mensonterende omstandigheden worden vastgezet.²³

¹⁷ <https://downtoearthmagazine.nl/nederland-gaskoorts-ontwikkelingsdoelen-mozambique/>

¹⁸ <https://news.nationalgeographic.com/2017/08/south-asia-heat-waves-temperature-rise-global-warming-climate-change/>

¹⁹ [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)

²⁰ https://www.eurekalert.org/pub_releases/2019-01/iifa-nse012219.php

²¹ <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/30/migrant-caravan-causes-climate-change-central-america>

²² <http://www.stopwapenhandel.org/borderwars2>

²³ <https://www.amnesty.nl/actueel/weer-meer-mensen-door-libische-kustwacht-teruggestuurd-naar->

Het tegenhouden van migranten vindt niet alleen plaats aan de EU buitengrenzen. Migranten worden al tegengehouden ver voor ze een Europese grens bereiken. Niger bijvoorbeeld, een belangrijk doorreisland voor Afrikaanse migranten en het op een na armste land van de wereld, krijgt van Nederland en Duitsland €10 miljoen voor het opzetten van speciale grensbewakingseenheden.²⁴ Niet alleen worden er grensposten op doorgaande wegen opgezet, ook oases worden bewaakt. De grenscontrole is niet te omzeilen. Wie het toch probeert wordt gepakt of overleeft het niet; er sterven tegenwoordig meer migranten in de woestijn dan er verdrinken op de Middellandse Zee, maar deze slachtoffers blijven grotendeels onzichtbaar.²⁵ Als beloning voor het stoppen van migranten krijgt Niger de komende vier jaar 100 miljoen euro uit het Nederlands ontwikkelingsbudget voor armoedebestrijding, onderwijs en drinkwatervoorziening.²⁶

Krijgsmacht als hulpverlener en ordehandhaver

Voor de toenemende klimaatrampen schuiven militairen zichzelf naar voren als hulpverlener en ordehandhaver. Ze beschikken over mobiliteits- en transportmiddelen en kunnen snel mensen en materiaal paraat stellen. Bovendien biedt deze extra taak mogelijkheid op extra budget en draagt het bij aan imago en zichtbaarheid; niet onbelangrijk voor een sector die kampt met ernstig personeelstekort. In de Defensienota 2018 kondigt minister Bijleveld meer civiel-militaire samenwerking aan. “Met andere veiligheidspartners wordt een zo dekkend mogelijk overzicht opgesteld van relevante civiele en militaire capaciteiten voor nationale crisisbeheersing en de ondersteuning bij rampenbestrijding” aldus de Nota.²⁷

In het Caribisch gebied staat de Nederlandse marine nu al elk jaar van 1 juni tot 1 december stand-by voor “het leveren van humanitaire hulp of handhaven van de openbare orde na rampen of ongevallen, zoals orkaanpassages.”²⁸ Toen orkaan Irma in 2017 Sint Maarten naderde vroeg de regering van het eiland deze hulp voor ordehandhaving. Dat Nederlandse media met suggestieve maar weinig onderbouwde berichten over plundering kwamen gaf de aanwezigheid van mariniers en andere militairen nog een extra lading.²⁹ Maar sommige eilandbewoners vroegen zich af waarom hun eigen hulpdiensten en politie niet voldoende toegerust waren.

Ook na de recente ramp op de Bahama's verleende Nederlandse militairen bijstand. Amfibisch transportschip Johan de Witt en twee ondersteuningsschepen konden snel ter plekke zijn omdat ze al op weg waren naar 'de west' voor een rampenoefening, die eens in

[onmenselijke-detentiecentra](#)

²⁴ <https://www.thelocal.de/20181101/germany-netherlands-back-niger-border-force-to-counter-migration>

²⁵ <http://www.stopwapenhandel.org/sites/stopwapenhandel.org/files/Expanding-the-fortress-webMay14.pdf>

²⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/02/13/minister-kaag-meer-investeren-in-ontwikkeling-van-niger>

²⁷ <https://www.defensie.nl/downloads/beleidsnota-s/2018/03/26/defensienota-2018>

²⁸ <https://www.defensie.nl/onderwerpen/taken-in-nederland/caribisch-gebied>

²⁹ <https://joop.bnnvara.nl/nieuws/meer-dan-helft-nos-berichtgeving-sint-maarten-gaat-over-plunderingen>

de vier jaar gehouden wordt. Men kan zich afvragen hoe efficiënt – en klimaat-efficiënt – het is als mensen en materieel in de toekomst helemaal vanuit Nederland naar de Cariben getransporteerd moeten worden. Investeren in civiele middelen is waarschijnlijk doelgerichter en efficiënter. Het logistiek ondersteuningsschip van de Nederlandse marine, de Karel Doorman, bracht in 2017 onder meer bulldozers, graafmachines en schoolmeubilair naar Sint Maarten. Eerder speelde dit schip al een rol bij hulpverlening aan de door Ebola getroffen Afrikaanse westkust. Toch moet men dit schip niet zien als een 'hulpschip'. Het is bedoeld en ontwikkeld voor ondersteuning tijdens militaire operaties. Het is onder meer uitgerust met kanonnen en een landingsdek voor transport- en gevechtshelikopters. Bij een civiel schip zouden andere prioriteiten gesteld zijn, met een ander prijskaartje.

De kwestie dringt zich op omdat Caribische stormen de komende jaren in hevigheid zullen toenemen.³⁰ Kleine eilandstaten (Small Island Developing States) zijn wereldwijd kwetsbaar door toegenomen stormen met hardere regens, gebrek aan drinkwater en zeespiegelstijging, achteruitgang van de visstand met gevolgen voor de voedselvoorziening, een toename van ziektes als Dengue.

Het is de vraag of de reflex om militairen te sturen naar een rampgebied niet gedeeltelijk stamt uit de tijd van de dienstplicht, toen de krijgsmacht over veel direct inzetbare jongemannen beschikte. Het is ook niet zonder risico om hulpverleningstaken door militairen te laten uitvoeren. Civiele hulpverleners en ordehandhavers zijn hiervoor speciaal uitgerust en opgeleid, militairen zijn primair uitgerust en opgeleid om te vechten.

Bovendien zal de krijgsmacht hulp aan eigen mensen altijd voor hulp aan burgers (moeten) laten gaan in tijden van nood of oorlog. Dan kan inzet voor rampenbestrijding gaat wrikken met andere taken. Jamie Shea, voormalig NAVO Plaatsvervangend Assistent Secretaris-Generaal for Emerging Security Challenges, dringt er op aan dat Europese krijgsmachten (Franse, Britse en Nederlandse) meer middelen aanschaffen voor rampenbestrijding in hun voormalige Caribische koloniën, om te voorkomen dat militaire inzet bij rampen ten koste gaat van militaire inzet bij oorlog³¹.

Meer Europese coördinatie wordt nu onder meer opgezet via het European Intervention Initiative (EI2) van de Franse president Macron, waaraan ook Nederland deelneemt. Deze kopgroep van Europese landen wil met zijn krijgsmachten onder meer samenwerken bij hulpoperatie in het Caribisch gebied.³²

Klimaatconflicten tussen rijk en arm

Extreem weer, overstromingen, en tekort aan zoet water en vruchtbare grond zullen leiden tot toenemende schaarste en competitie over bestaansmogelijkheden. De conflicten die daaruit voortkomen hoeven niet altijd tot geweld te escaleren, maar zeker in arme

³⁰ Stormclouds and solutions: Climate change in the Caribbean https://www.clingendael.org/sites/default/files/2019-02/PB_PSI_Stormclouds_and_Solutions.pdf

³¹ <https://climateandsecurity.org/2019/06/03/the-climate-and-security-podcast-episode-15-with-jamie-shea/#more-17489>

³² https://www.europa-nu.nl/id/vl2268zm7kyd/nieuws/ministers_van_defensie_bespreken_het?ctx=vh6ukzb3nnt0

landen waar de marges smal zijn is het risico groot. Conflicten kunnen spelen binnen landen maar ook tussen landen, zoals conflicten over het water van grensoverschrijdende rivieren. Ontwikkelingsorganisaties en krijgsmacht proberen het concept "Responsibility to Prepare" ingang te doen vinden in conflictpreventie en vredehandhaving van EU en VN. Bijvoorbeeld door het introduceren van klimaatindicatoren in 'early warning' systemen voor fragiele staten.³³

In de concurrentiestrijd om water en vruchtbare grond leggen arme en kwetsbare groepen het af tegen rijke en machtige partijen. Er is veel vraag naar land voor de productie van voedselgewassen, veeteelt of biobrandstof, meestal voor export. Landen als Saoedi-Arabië en China bijvoorbeeld stellen hun voedselvoorziening veilig³⁴ door de aankoop van grond in armere delen van de wereld, vaak ten koste van lokale voedselvoorziening. Ook grote bedrijven kopen grond of eigenen zich dat toe, gesteund door overheden die hun eigen bevolking onvoldoende beschermen, door corruptie, onwil of onmacht. Militairen verdedigen de belangen van de rijke landen en grote bedrijven tegenover burgerverzet. Mensen die protesteren tegen milieuschade en verlies van land en bestaansmogelijkheden krijgen niet zelden te maken met een repressieve militair en of paramilitaire reactie.³⁵ Vooral nomadische en inheemse bevolking is kwetsbaar, hun juridisch positie is meestal niet sterk of wordt domweg genegeerd. Regelmatig worden leiders van burgerprotest tegen grote bedrijven gericht 'geëlimineerd': in 2017 beschreef Global Witness 201 gevallen van mensen die werden vermoord omdat ze opkwamen voor hun leefomgeving. Militairen waren verantwoordelijk voor tenminste 30 van deze moorden³⁶.

Ook bij protesten tegen vervuiling door fossiele brandstofwinning, of ongevraagd grondgebruik voor transportpijpleidingen, spelen militairen een rol. Er zijn al verschillende rechtszaken aangespannen (en soms gewonnen) tegen de rol van Shell in Nigeria. Op dit moment loopt een aanklacht van de weduwen van vermoorde Nigerianen, die stellen dat het bedrijf de regering aanspoorde het leger in te zetten tegen burgerprotesten³⁷. De Nederlandse wapenindustrie leverde onder meer patrouillevaartuigen aan het Nigeriaanse leger, die kunnen worden ingezet voor het vervoer van troepen naar 'brandhaarden'.³⁸ De regering keurde deze uitvoer goed met een expliciete verwijzing naar de belangen van Shell in Nigeria.

In de Verenigde Staten worden bij hardnekkige protesten tegen de fossiele brandstofindustrie steeds zwaarder bewapende en militair getrainde politie ingezet.³⁹ De regering Trump heeft het onbeperkt winnen van fossiele brandstof tot zaak van Nationale Veiligheid verklaard; protesterende burgers kunnen hun borst nat maken.⁴⁰ Bij protesten tegen de aanleg van de Dakota Access oliepijpleiding door inheems gebied in de VS kregen

³³ https://www.clingendael.org/sites/default/files/2018-06/Report_Europe_Responsibility_to_prepare.pdf.

³⁴ Michael T. Klare, *The race for what's left*, uitgever, jaar, Pp 15-87

³⁵ <https://www.theguardian.com/global/2014/jan/07/honduras-dirty-war-clean-energy-palm-oil-biofuels>

³⁶ https://www.globalwitness.org/documents/19595/Defenders_report_layout_AW4_update_disclaimer.pdf

³⁷ <https://www.trouw.nl/home/shell-en-nigeria-hebben-mijn-man-gedood-zegt-nigeriaanse-weduwe-tegen-de-rechter~add27bd1/>

³⁸ <http://www.stopwapenhandel.org/publicaties/2010/springstoffeb>

³⁹ <https://www.theguardian.com/us-news/2015/sep/14/police-military-weapons-urban-shield-expo>

⁴⁰ <https://www.resilience.org/stories/2018-02-14/the-strategy-of-maximal-extraction/c>

actievoerders te maken met private beveiligingsfirma's die eerder werkten voor het Amerikaanse leger in Irak en Afghanistan.⁴¹

Krijgsmacht gaat groen

“De Nederlandse krijgsmacht wil in de toekomst minder afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen door de toepassing van hybride systemen, biobrandstoffen, elektrische systemen en door eigen energieopwekking. Speciaal hiervoor is een testbase gebouwd dat de nieuwste technologieën test in een militaire omgeving.” verklaarde minister Bijleveld van Defensie na afloop van een informele top van EU defensie ministers.⁴²

Een belangrijke reden hiervoor is dat minder afhankelijkheid van fossiele brandstoffen de militaire inzetbaarheid versterkt. Energie-onafhankelijkheid is een strategisch belang.⁴³ Brandstof is essentieel voor het winnen van een oorlog, en afhankelijkheid van aanvoerroutes en buitenlandse leveranciers maakt een krijgsmacht logistiek kwetsbaar. Het klimaatakkoord van Parijs bevat geen opdracht voor de militaire sector, terwijl krijgsmachten grootverbruikers zijn van fossiele brandstoffen. Vooral een 'expeditionaire krijgsmacht' zoals NAVO-landen die hebben, die wereldwijd inzetbaar is en zware wapensystemen over grote afstanden transporteert. Het leger van de Verenigde Staten is de grootste individuele energieslurper ter wereld; de Amerikaanse marine gebruikt zo'n 5 miljard liter brandstof per jaar, de luchtmacht 9 miljard.

Ook de Nederlandse krijgsmacht is met al zijn zware transportmiddelen een grote uitstoter van broeikasgassen. Voorbeelden van lopende duurzaamheidsprojecten zijn de F-16s van vliegbasis Leeuwarden, die sinds begin dit jaar voor 5% vliegen op biobrandstof op basis van frituurvet.⁴⁴ En de uitgezonden militairen in legerkamp Castor in Mali kregen een groot deel van hun energie van 1.700 zonnepanelen.

De duurzaamheidsplannen van defensie zijn beschreven in de Operationele Energiestrategie en in de Defensie Energie- en Milieubeleidsnota, die in april 2019 geactualiseerd en samengevoegd zijn tot DEM 2019-2022. De krijgsmacht streeft ernaar in 2050 de fossiele brandstofgebruik met 70% te hebben gereduceerd ten opzichte van 2010, en voor langere duur operaties te kunnen uitvoeren zonder aanvoer van energie. Kampementen moeten dan energie-zelfvoorzienend zijn.⁴⁵ Dat laatste doel lijkt een stuk realistischer dan dat eerste.

Niet alleen het brandstofverbruik voor de wereldwijde militaire inzet is problematisch, de lange aanvoerlijnen kosten ook veel geld en mensenlevens. Dat bleek

⁴¹ <https://theintercept.com/2017/05/27/leaked-documents-reveal-security-firms-counterterrorism-tactics-at-standing-rock-to-defeat-pipeline-insurgencies/>

⁴² <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2019/08/29/eu-defensie-ministers-praten-in-helsinki-over-klimaat>

⁴³ <https://www.forces.net/technology/frontline-tech-how-militaries-are-going-green-and-cutting-costs>

⁴⁴ <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2019/01/16/f-16%E2%80%99s-op-biobrandstof>

⁴⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/07/13/aanbiedingsbrief-met-evaluatie-van-de-operationele-energiestrategie>

tijdens de oorlog in Afghanistan, waar tankauto's met brandstof duizenden kilometers moesten rijden langs moeilijk te beveiligen wegen. Daarom worden met grote innovatiesubsidies hernieuwbare technologieën voor militaire toepassing ontwikkeld, waar in de ongesubsidieerde civiele markt geen budget voor heeft.⁴⁶ Deze technologieën zijn niet per definitie het meest duurzaam. Optimale energie-onafhankelijkheid is een andere doelstelling dan minimalisering van klimaatimpact.

Grondstoffen en 'strategische commons'

Een van de hoofdtaken van Westerse krijgsmachten is het veiligstellen van de aanvoer van grondstoffen voor onze economie, met name fossiele brandstof. Dat is een belangrijke reden waarom Nederland heeft gekozen voor een wereldwijd inzetbare krijgsmacht, die ver buiten de landsgrenzen zware wapens kan inzetten, met bijbehorende forse CO₂-uitstoot. Oorlogen hebben meestal meerdere oorzaken maar bij vrijwel alle grote oorlogen van de afgelopen decennia speelde toegang tot grondstoffen, met name fossiele brandstof, een grote rol. Von Clausewitz zei het al: oorlog is voortzetting van de politiek met andere middelen. Bij het huidige dominante vrije-marktbeleid is de krijgsmacht de militaire arm van de vrije marktpolitiek.

“Ook de bescherming van de verbindingen die onze veiligheid garanderen en welvaart genereren, flow security, is een belangrijk onderdeel van de strategie.” schrijft de regering in de Geïntegreerde Buitenland- en Veiligheidsstrategie 2018-2022.⁴⁷ Ter verdediging van Nederlandse economische belangen, volgens de Grondwet: “Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk” moet de krijgsmacht wereldwijd kunnen optreden, een 'expeditionaire krijgsmacht' zijn. Met wapensystemen die over grote afstand inzetbaar zijn in het hoogste geweldsspectrum, zoals onderzeeboten en F-35 gevechtsvliegtuigen. Juist deze wapensystemen zijn bijzonder lucratief voor de wapenindustrie; zo is de F-35 het duurste wapensysteem ooit, en voor nieuwe onderzeebootcapaciteit in Nederland is al €4 miljard gereserveerd.⁴⁸ Overigens nog voordat het parlement zich erover heeft uitgesproken.

Wie militair de baas is over de 'strategische commons', de vrije doorvaartroutes op zee, kan in geval van oorlog de tegenstander behoorlijk dwars zitten. De Verenigde Staten mogen hun wereldhegemonie op economisch terrein verloren zijn aan China, op militair gebied zijn ze superieur. China moet 90% van al zijn olie importeren en is daardoor kwetsbaar. De NAVO roept in zijn Strategisch Concept 2010 lidstaten op om "capaciteit te ontwikkelen om bij te dragen aan energiezekerheid, inclusief de bescherming van kritische energie-infrastructuur en doorvoergebieden en -lijnen (...)"⁴⁹ Nederland draagt daar met zijn expeditionaire krijgsmacht op hoog niveau aan bij; een groot deel van het

⁴⁶ <https://www.nrdc.org/experts/christian-stirling-haig/budget-deal-could-fuel-pentagon-green-energy-blitz>

⁴⁷ Wereldwijd voor een veilig Nederland – <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2018/03/19/notitie-geintegreerde-buitenland--en-veiligheidsstrategie-gbvs/Notitie+GBVS.PDF>

⁴⁸ <http://www.stopwapenhandel.org/node/2130>

⁴⁹ NATO's role in energy security 14 Sep. 2018 https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49208.htm

defensiebudget wordt juist aan bewapening voor dit soort taken – wereldwijd inzetbaarheid van luchtmacht en marine- besteed.

Fossiele oorlogen

Vooraf het Midden-Oosten betaalt een hoge prijs voor het streven naar controle over fossiele brandstof. De officiële reden voor de militaire inval in Irak in 2003 door de VS en bondgenoten was de – later gefabriceerd gebleken – bewering van Amerikaanse inlichtingendiensten dat Irak massavernietigingswapens bezat. Ook de Nederlandse politiek en publieke opinie ging grotendeels in dit verhaal mee.⁵⁰ De wapenindustrie en private militaire bedrijven voeren er wel bij, de Irakezen betaalden een hoge prijs. Bij het voortdurend geweld zijn minimaal 183,030 burgers omgekomen sinds de omverwerping van het regime van Saddam Hoessein, die in de jaren '80 nog beschouwd werd als Westerse bondgenoot en Westerse wapens kreeg.⁵¹ In 2004 verklaarde toenmalig Amerikaanse vice-president Dick Cheney: “Olie is uniek omdat het zo strategisch is. We praten hier niet over zeepepoeder of vrijetijdskleding. Energie is echt fundamenteel voor de wereldeconomie. De Golfoorlog was een weerslag van die werkelijkheid.” Irak beschikt over een van de grootste olievoorraden ter wereld.⁵²

Ook bij andere conflicten in de regio speelt controle over grondstoffen een grote rol. Jemen bijvoorbeeld ligt zeer strategisch aan de monding van de Rode Zee, waar belangrijke mondiale scheepvaartroutes lopen. De oorlog is een binnenlands conflict tussen bevolkingsgroepen en een regionaal conflict tussen Iran en Saoedi-Arabië maar gaat ook om de controle van Westerse landen over de aanvoerroutes van grondstoffen. Het Westen ziet hier graag een bevriende regering, en niet een regering die mogelijk sympathiek staat tegenover Iran. Daarom kan de oorlogvoerende coalitie onder leiding van Saoedi-Arabië en de VAE op grote schaal Westerse wapens kopen. De Saoedische luchtmacht kreeg bij hun bombardementsvluchten hulp van het Amerikaanse leger.⁵³ Ook het conflict rond Iran draait om zeggenschap over de olie.

Intussen betreedt de VS ook zelf de energiemarkt. President Trump heeft meteen na zijn aantreden alle milieumaatregelen die beperkingen oplegden aan het oppompen van fossiele brandstoffen geschrapt.⁵⁴ De Amerikaanse energiesector is dan ook een grote sponsor van de Republikeinse partij⁵⁵. De afgelopen maanden oefende de Amerikaanse regering druk uit op de EU, onder meer tijdens NAVO-bijeenkomsten, om meer Amerikaans uit schalie gewonnen LNG gas te importeren, en te stoppen met de import van Russisch gas.⁵⁶ Dat veroorzaakt tweespalt in de EU. Vooral de oostelijke lidstaten

⁵⁰ <https://www.vn.nl/leugens-over-leugens/>

⁵¹ <https://www.iraqbodycount.org/>

⁵² <https://www.brookings.edu/research/how-much-oil-does-iraq-have/>

⁵³ <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/yemen-war-us-stop-inflight-refuelling-saudi-coalition-jets-conflict-a8627701.html>

⁵⁴ http://www.tomdispatch.com/blog/176384/tomgram%3A_michael_klare%2C_militarizing_america%27s_energy_policy

⁵⁵ <https://www.opensecrets.org/industries/indus.php?cycle=2018&ind=E>

⁵⁶ <https://euranetplus-inside.eu/us-lng-imports-in-eu-markets-will-decide/>

vrezen voor een Rusland dat de energietoevoer kan afsluiten. Daar bleek het tijdens de oorlog in de Oekraïne ook toe bereid. Maar niet iedereen in de EU zit te wachten op het milieuonvriendelijke en dure Amerikaanse LNG.⁵⁷ Intussen investeert Duitsland met het Russische Gazprom en onder meer Shell in de North Stream 2 pijplijn voor gasimport uit Rusland. De allerbelangrijkste factor, namelijk dat fossiele brandstof sowieso moet worden afgebouwd en de investeringen naar duurzame bronnen moeten, speelt in de discussie zelfs geen marginale rol. Strategische en economische belangen lopen hier op een gevaarlijke manier door elkaar: de VS hebben geen belang bij een verbetering van de verstandhouding tussen de EU en Rusland als ze hun LNG willen verkopen.

Een overstap naar duurzame energiebronnen zal grote consequenties hebben voor de machtsverhoudingen in de wereld. Landen als Rusland of Saoedi-Arabië, wiens economieën grotendeels draaien op brandstofverkoop, zullen heel snel moeten aanpassen of ernstig destabiliseren. Conflictgebieden zullen zich verleggen naar landen met grondstoffen die nodig zijn voor duurzame energieproductie.

Wapens voor petrodollars

De grote sommen geld die worden verdiend aan de verkoop van fossiele brandstof vloeien voor een belangrijk deel weer terug met de aankoop van wapens. Het Midden-Oosten is de grootste klant van de Europese wapenindustrie, ondanks Europese wapenexportregels⁵⁸ die bedoeld zijn om te voorkomen dat wapens terechtkomen in conflictregio's, bij dictators of bij mensenrechtenschenders. De Golfstaten Qatar, Bahrein, VAE, Oman, Saudi-Arabië en Koeweit gaven in 2018 samen 4,05 miljard dollar uit aan defensie.⁵⁹ Ze hebben nauwelijks eigen wapenindustrie, vrijwel alles wordt geïmporteerd. Vooral de export naar Saoedi-Arabië en de VAE wordt door vredes- en mensenrechtengroepen aangeklaagd vanwege de oorlog in Jemen⁶⁰. Toch is het maar in enkele landen (waaronder Nederland) gelukt om deze export aan banden te leggen. Wapenleveranties geven Europese landen invloed in de regio. Met de aankoop van wapens worden landen voor lange tijd gebonden aan de leverancier, want bij een wapendeal hoort een langjarig contract voor onderhoud en reserve-onderdelen. Door wapenexport worden Golfstaten voor 15 tot 25 jaar afhankelijk van het leverende land. Naast politiek voordeel en opbrengst uit verkoop is er nog een ander financieel voordeel bij deze grootschalige wapenexport. Meer export leidt tot meer omzet, en dus lagere productiekosten voor de Europese wapenindustrie. Op die manier kunnen Europese landen hun eigen wapens goedkoper aanschaffen – wapenexport scheelt direct op de defensiebegroting. Er zijn grote belangen bij in stand houden van de kringloop tussen wapens en olie.

⁵⁷ <http://www.foeeurope.org/search/foee/LNG>

⁵⁸ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF>

⁵⁹ <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/gulf-cooperation-council-arms-race-sells-180412125953374.html>

⁶⁰ <https://www.nytimes.com/2018/08/28/world/middleeast/un-yemen-war-crimes.html>

Conclusie

Krijgsmacht en wapenindustrie hebben een centrale rol in het systeem dat klimaatverandering nu juist veroorzaakt; onze op fossiele brandstof gebaseerde economie. Een belangrijk deel van de krijgsmacht is ingericht op bescherming van aanvoer van grondstoffen, met name fossiele brandstof. Terwijl uitfasering van fossiele brandstof de enige manier is om onomkeerbare klimaatrampen te voorkomen. Als de aanvoer van fossiele brandstof dreigt te worden verstoord, wordt dat de kop ingedrukt door militairen en para-militairen, soms met door Nederland geleverde wapens. Daarbij verdedigen krijgsmachten de orde van de rijken tegen belangen en rechten van de armen. Wie de winnaars en wie de verliezers zijn in de strijd om de schaarser wordende middelen wordt mede door militair geweld bepaald.

Nederland en Europa moeten de komende jaren fors investeren in klimaatbeleid. Door klimaatconflicten en migratie als veiligheidsprobleem te definiëren wordt gericht op gevolgen, en niet op oorzaken. Als gekozen moet worden voor investeren in vrede en veiligheid, levert investeren in klimaatbeleid uiteindelijk het meeste op.

Publicaties van Stop Wapenhandel

- **Wapens ondermijnen het ontwikkelingsbeleid.** Maart 2019
- **Building walls: Fear and securitization in the European Union.** I.s.m. Centre Delàs en Transnational Institute. November 2018
- **Nederlandse wapenexport, beleid en vergunningen 2017.** September 2018
- **Expanding the Fortress: The policies, the profiteers and the people shaped by EU's border externalisation programme.** I.s.m. Transnational Institute. Mei 2018
- **Onderzeeboten, nodig?** Oktober 2017
- **LCF-fregatten en het nucleair evenwicht.** September 2017
- **Nederlandse wapenexport 2016, een kritische analyse.** Augustus 2017
- **Europees geld voor de wapenindustrie.** (Ook verschenen als **European money for the arms industry**) Mei 2017
- **NATO and EU border security in the Mediterranean.** Mei 2017
- **TU Delft and the arms industry.** Mei 2017
- **Nederlandse wapens en Turks militair optreden.** Maart 2017
- **Border wars II: an update on the arms industry profiting from Europe's refugee tragedy.** I.s.m. Transnational Institute. December 2016

Zonder donateurs geen Stop Wapenhandel
Steun ons met een gift op rekening NL11 TRIO 0390 4073 80
t.n.v. Stop Wapenhandel, Amsterdam

Stop Wapenhandel
Anna Spenglerstraat 71 1054 NH Amsterdam
tel/fax 020 6164684 info@stopwapenhandel.org
www.stopwapenhandel.org